

چالش ها و ظرفیت های توسعه گردشگری در مناطق مرزی

زکيه نادري، محسن جان پرور، عاطفه جمعه

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد

محسن جان پرور، استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

قرن حاضر را به سادگی می توان قرن توسعه مبتنی بر گردشگری نامید. چرا که امکانات و تسهیلات، همچنین مسائل و چالشها (شهرنشینی، افزایش افسردگی و غیره) رو به افزایش در جوامع انسانی نیازهای جدیدی را برای آن فراهم آورده است که در راس آنها ایجاد جریان انسانی با عنوان گردشگری است. در کنار گردشگری در انواع مختلف که روند رو به توسعه ای را طی میکند شاید نوع جدیدی از گردشگری به تدریج جایی را برای خود در حال دست و پا کردن است و ان هم گردشگری با چاشنی ریسک و هیجان ناشی است. از جمله فضاهایی که این شرایط را به سادگی در اختیار گردشگران قرار می دهد فضاهای ناشناخته و بکر نظیر مناطق مرزی است. این مناطق دارای ظرفیت ها و چالشهایی جهت جذب گردشگر می باشند. که با افزایش این نوع از گردشگری یعنی گردشگری با چاشنی ریسک و هیجان زمینه برای افزایش گردشگری در مناطق مرزی نیز تا حد قابل توجهی افزایش پیدا می کند. در این میان جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن مرزهای طولانی و تعدد همسایگان دارای مناطق مرزی گسترده ای است که ظرفیت های ویژه ای را در اختیار جهت توسعه گردشگری قرار می دهند. بر این مبنای، تحقیق حاضر که یک تحقیق توصیفی و تحلیلی است تلاش دارد با استفاده از اطلاعات کتابخانه ای به صورت کلی ظرفیت ها و چالش های مناطق مرزی کشور را مورد بررسی قرار دهد. نتایج حاصل از تحقیق حاضر نشان دهنده آن است که شرایط مناطق مرزی کشور به گونه ای است که به سادگی می تواند جذابیت لازم برای توسعه گردشگری مناطق مرزی با چاشنی ریسک را فراهم آورد.

واژگان کلیدی: مرز، گردشگری، گردشگری مناطق مرزی

۱- مقدمه و بیان مسئله

جهان امروز بیش از هر زمان دیگری شاهد گسترش ارتباطات انسانی، کاهش فاصله ها، و تراکم زمان و مکان است. سرعت در ارتباطات و آگاهی انسان ها از یکدیگر به نحو فزاینده ای رو به افزایش است. عصر جهانی شدن در عمل محقق شده، و جهانگردی انسان ها به امری عادی تبدیل شده است. نوسان های موجود در بازار جهانی کالاهایی نظیر نفت و نیز هزینه های بالای ایجاد اشتغال در دیگر بخش های صنعت، گرایش به گردشگری به منزله ی صنعتی سودآور را افزایش داده است. به نحوی که امروزه صنعت گردشگری به اندازه ای در توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را «صادرات نامرئی» نام نهاده اند. این صنعت به عنوان یکی از منابع درآمد و ایجاد اشتغال در سطح بین المللی می تواند رهیافتی برای توسعه اقتصادی در قلمرو ملی باشد. گردشگری به خصوص در زمانی که سود فعالیت های دیگر بخش های اقتصادی در حال کاهش باشد، جایگزین مناسبی برای آن ها و راهبردی برای توسعه است. بر این مبنا دلیل اصلی توسعه گردشگری غلبه بر پایین بودن سطح درآمد و ارائه فرصت های جدید شغلی و تحولات اجتماعی در جامعه است و می تواند امیدهایی را برای کاهش فقر به خصوص در نواحی ای که به نوعی دچار رکود اقتصادی شده اند، فراهم آورد (رستم پور و اعتضادی فر، ۱۳۹۴: ۱۳۶). با توجه به حجم بالای مسافران در سال های اخیر، گردشگری و جهانگردی توانسته است خود را به عنوان یکی از بزرگترین صنایع در دنیا معرفی نماید. به طوری که درآمد حاصل از جهانگردی و گردشگری به همراه حمل و نقل و مسافران در حدود ۱۷ درصد کل صادرات دنیا را تشکیل می دهد (هزار جریبی، ۱۳۹۰: ۱۲۱). یکی از عرصه های نوین در مطالعات حوزه برنامه ریزی طرح های توسعه کشور، مناطق مرزی است. هر چند از گذشته تاکنون ابعاد گوناگون مسایل و مشکلات مربوط به این مناطق به طور پراکنده مورد مطالعه قرار گرفته است، اما تاکنون نه تنها جایگاهش در نظام برنامه ریزی توسعه کشور تبیین نشده است، بلکه ابعاد و ویژگی های آن نیز کمتر مورد توجه قرار گرفته است (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۵۸). اهمیت مرزها در طی قرون گذشته سبب شکل گیری مطالعات و پژوهش های گسترده ای بر روی مرزهای بین المللی شده است (جان پرور، ۱۳۹۶: ۱۶۷). مناطق مرزی کشور به دلیل کمبود امکانات و عدم سرمایه گذاری های مناسب همواره از نقاط محروم کشور محسوب می شوند. پدیده هایی چون قاچاق کالا، مواد مخدر، شرارت و کشیده شدن مرز نشینان به فعالیت های غیرقانونی ناشی از فقر و بیکاری و کمبود امکاناتی است که بر اثر عدم توجه به مناطق مرزی کشور به وجود آمده است. وجود اماکن باستانی و تاریخی در این مناطق به ویژه مناطق مرزهای شرقی کشور منجر به ایجاد قطب های گردشگری در این منطقه شده است، اما با اینکه این مناطق دارای قابلیت های گردشگری زیادی می باشند و می تواند به عنوان منبع درآمدزایی برای مناطق و کشور باشد و از فقر و بیکاری مردم مناطق بکاهد، واقعیت امر این است که صنعت توریسم و گردشگری نتوانسته در این منطقه موفقیت چندانی به دست آورد (توکلی و هدایتی، ۱۳۸۷). توسعه ی گردشگری یکی از روش های توسعه ی اجتماعی - اقتصادی و افزایش رفاه مردم در مناطق مرزی می باشد. کشورهای توسعه یافته پیش از دیگر کشورها به اهمیت گردشگری پی برده اند و برنامه ریزی های گسترده ای

ژئوپلیتیک و توسعه محلی - منطقه ای، رویکردی در یاداری شرق ایران

Geopolitics and Local-Regional Development Approaching to Sustainability in East of Iran

برای رشد همه جانبه آن انجام داده اند. دولت در ایران به مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه ی گردشگری تلقی می شود. برقراری امنیت، ایجاد زیرساخت ها، بین تدوین قوانین، پرورش نیروی انسانی متخصص و برقراری مناسبات المللی، تنها بخشی از وظایف دولت برای توسعه ی گردشگری سطح بزرگ و یا کوچک می باشد (سلطانی و سلامی، ۱۳۹۲: ۱۱۳). گردشگری مرزی یکی از گونه های نوپا و مهم گردشگری در جهان امروز قلمداد می شود و مناطق مرزی از جایگاه ویژه ای در عرصه داخلی و بین المللی برخوردارند. با وجود اهمیت مقوله مرز و تاریخ طولانی مسافرت انسان به خارج از قلمرو خویش، مفهوم گردشگری مرزی تا به امروز ناشناخته مانده است (میرزایی، ۱۳۹۲: ۵). با توجه به اهمیت موضوع و جایگاه آن در برنامه ریزی های توسعه ای، این مقاله سعی دارد چالش های و ظرفیت های گردشگری در مناطق مرزی مورد بررسی قرار دهد با این هدف که ضمن شناسایی چالش ها و ظرفیت های گردشگری در این مناطق بتواند راهکارهایی در این مورد ارائه دهد.

۲- روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز در تحقیق حاضر به شیوه مطالعات کتابخانه ای (کتابها، مقالات و مجلات مرتبط با موضوع) گردآوری شده است. در تحقیق حاضر تلاش شده است ضمن شناخت مناطق مرزی به بررسی چالش ها و فرصت های این مناطق جهت توسعه صنعت گردشگری بپردازد.

۳- پیشینه تحقیق

بررسی های صورت گرفته از سوی محققان نشان دهنده آن است که تا کنون مطالعات متعددی در زمینه توسعه گردشگری صورت گرفته است. اما در زمینه توسعه گردشگری در مناطق مرزی کارهای محدودی وجود دارد که به برخی از مهمترین این مطالعات به اختصار در جدول زیر ذیل اشاره خواهد شد:

جدول ۱: مطالعات انجام شده در رابطه ی چالش ها و ظرفیت های توسعه ی گردشگری در مناطق مرزی

نویسنده / سال	نام اثر	روش تحقیق	یافته ها
جان پرور / ۱۳۹۶	نگرشی نو به مطالعات مرزی (مفاهیم، اصول، نظریه ها)	توصیفی - تحلیلی	مرزها به عنوان واقعیت های اجتناب ناپذیر زندگی انسان ها، دارای جایگاه و اهمیت بالایی در زندگی روزمره ما هستند به نوعی که به صورت کلی می توان گفت جهان بدون مرز غیر قابل تصور بوده و جهانی آشفته است.
سلطانی و سلامی / ۱۳۹۲	نگرش گردشگران به شاخص ها و راهکارهای توسعه ی گردشگری در مناطق مرزی آذربایجان	توصیفی - تحلیلی	یافته های پژوهش حاکی از آن بود که تقدم امنیت بر توسعه، روابط خارجی محدود، ساختار سلسله مراتبی و بوروکراتیک و ضعف زیر ساخت ها، اولویت های مطرح از سوی گردشگران توسعه المللی به عنوان موانع اصلی

توسعه ی گردشگری در مناطق مرزی استان آذربایجان می غربی باشند.	غربی با تاکید بر رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی - دلفی	
در این تحقیق سعی شده تا یکی از مناطق محروم در ایران ، که پتانسیل گردشگری دارد به نام شهرستان بشاگرد در استان هرمزگان را معرفی و پس از تعاریف مربوطه و روش تحقیق و جاذبه های طبیعی و تاریخی به بیان مراحل توسعه و تکامل برنامه ریزی گردشگری و بیان راهبردهای گردشگری و نقش آن در اقتصاد گردشگری پرداخته است.	توصیفی - تحلیلی	نقش گردشگری در توسعه مناطق مرزی و محروم. مطالعه موردی: گردشگری شهرستان بشاگرد استان هرمزگان
در این مقاله به شناخت میزان احساس امنیت اجتماعی و تعاملات مردم با گردشگران خارجی در سال ۸۹ پرداخته است. و نتایج حاکی از آن است که: بین احساس امنیت اجتماعی و گردشگری رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد.	توصیفی - تحلیلی	احساس امنیت اجتماعی از منظر توسعه گردشگری
یافته های تحقیق نشان می دهند که این منطقه مرزی در شاخص های مورد نظر در توسعه دارای وضعیت مناسبی نیست و در گروه مناطق خیلی محروم کشور جای دارد.	توصیفی - تحلیلی	تقویت گردشگری؛ رویکرد امنیت ساز در مناطق مرزی. مطالعه موردی منطقه راز و جرگلان خراسان شمالی
نتایج نشان اد چهار بعد وفاداری، آگاهی، تصویر و کیفیت ادراک شده بر ارزش ویژه برند گردشگری شهر بانه تاثیرگذار می باشند.	توصیفی - تحلیلی	تحلیل ارزش ویژه برند گردشگری شهری (مورد مطالعه شهر مرزی بانه)
توسعه اقتصادی مناطق دور افتاده و محروم در شهرهای مرزی با عنایت به مقوله امنیت مرزی و بهره گیری از قابلیت های مرزنشینان در دفاع از حدود و ثغور کشور، اهمیت بازارچه های مرزی را مطرح نموده و ارتقا داده و رونق خاصی به اقتصاد ساکنین حاشیه مرزهای رسمی می بخشد.	توصیفی - تحلیلی	بازارچه های شهرهای مرزی، دریچه ای به توسعه گردشگری شهری. مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان
نتایج این تحقیق نشان داد که وضعیت اقتصادی و اجتماعی روستاهای مرزی در سطح نامطلوبی قرار دارد که شرایط زیست محیطی، مدیریتی-امنیتی و عدم توجه به ظرفیت های منطقه در این زمینه موثر است.	توصیفی - تحلیلی	محدودیت ها و ظرفیت های توسعه پایدار در روستاهای مرزی شرق ایران. مورد: دهستان بندان

قلمکار معظم / ۱۳۹۳

هزار چربی / ۱۳۹۰

محقق و شهریاری / ۱۳۹۲

پروازی / ۱۳۹۵

ابراهیم زاده و همکاران / ۱۳۹۱

صادقی و همکاران / ۱۳۹۳

ژئوپلیتیک و توسعه محلی - منطقه ای، رویکردی در یاداری شرق ایران

Geopolitics and Local-Regional Development Approaching to Sustainability in East of Iran

در شهرستان نهبندان			
فرجی راد و همکاران / ۱۳۹۶	تحلیل چالش های توسعه گردشگری تجاری در شهر مرزی بانه از دیدگاه تسهیلات و زیر ساخت های گردشگری	توصیفی - تحلیلی	با توجه به حجم بالای تعداد گردشگران ورودی به منطقه ریزی همه جانبه برای تأمین خدمات، امکانات و زیرساخت های مورد نیاز توسعه گردشگری (در سطح شهر و منطقه بانه) و ساماندهی کالبدی و محیطی داخل شهر صورت گیرد.
مراد نژاد / ۱۳۹۲	ارزیابی عوامل موثر بر رضایتمندی کلی گردشگران در مقاصد خرید. مورد مطالعه: شهر مرزی بانه	توصیفی - تحلیلی	گردشگری موضوعی، که بر پدیده ای خاص در جهت توسعه متکی اند. برای رسیدن به حداکثر رضایت باید علاوه بر عناصر مربوط به آن موضوع مشخص به میزان زیادی نیز به انتظارات و اهمیت سایر عوامل دخیل در رضایت گردشگران توجه گردد. در انتها با توجه به سایر یافته های میدانی پژوهش، پیشنهادات عملیاتی ارائه میگردد.

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۶

۴- مبانی و چارچوب نظری پژوهش

۴-۱- مرز

۴-۱-۱- تعریف مرز

انسان برای مشخص ساختن پیرامون فعالیت خود، آنگونه که با گستره فعالیت همسایه تداخل پیدا نکند، ناچار به تعیین خطوطی قراردادی در بخش پایانی و پیرامونی محیط زیست یا قلمرو خود است. گونه گسترش یافته این مفهوم خط پیرامونی است که بخش پایانی گستره فعالیت یک ملت را مشخص می سازد و جنبه ای سیاسی پیدا می کند که مرز نامیده می شود (مجتهدزاده، ۱۳۵۲، ۷). مرزها در روی نقشه به صورت یک خط نازک ترسیم می شوند در حالیکه مرز یک خط نیست بلکه یک سطح است، سطحی عمودی که از طریق آن فضا، خاک وزیر زمین برش می یابد (Glassner, ۲۰۰۴: ۷۵). به بیانی ساده تر می توان گفت، مرزها به صورت دیوارهایی زندگی، هویت، خانه، کشور، حکومت، منافع (ملی) و ... را از دیگران جدا می کنند و به شما و آنها اعتبار و هویت می دهند. با نگاهی به اطراف خود و مرزهایی که در اطراف وجود دارد می توان این موضوع را بهتر درک کرد (حافظنیا و جان پرور، ۱۳۹۱: ۳۵).

۴-۱-۲- منطقه مرزی

بررسی های صورت گرفته نشان دهنده آن است که تعریف دقیق و روشنی از منطقه مرزی وجود ندارد. در بیشتر تعاریف و دیدگاه های بیان شده در مورد منطقه مرزی آن را با خط مرزی به صورت متداخل بیان کرده و یا اینکه آن را با مفهوم حریم مرزی یکی دانسته اند. اما به صورت کلی می توان گفت، منطقه مرزی عبارت است از، فضای جغرافیایی بلافصل خطوط مرزی با وسعت های

ژئوپلیتیک و توسعه محلی - منطقه ای، رویکردی در یاداری شرق ایران

Geopolitics and Local-Regional Development Approaching to Sustainability in East of Iran

متفاوت تحت تاثیر مستقیم مرزها قرار می گیرند. باید توجه داشت، عرض منطقه مرزی متناسب با وضعیت عملکرد مرزها و تحت تاثیر قرارداد محیط پیرامون کم یا زیاد می شود. البته به صورت کلی باید گفت، با افزایش میزان اثر بخشی مرزها از طریق تولات صورت گرفته در عرصه های مختلف فناوری ها گسترش زمینه تحرکات کالاها و انسان ها، عرض منطقه مرزی در حال افزایش است زیرا این تغییرات تاثیر پذیری مستقیم و بلافاصل فضاهای جغرافیایی از مرزها را گسترش می دهد (جان پرور، ۱۳۹۶: ۷۳).

۲-۴-۲-گردشگری

۱-۲-۴-۱- تعریف گردشگری

تمام مسافرت هایی که منجر به اقامت حداقل یک شب در مقصد شود، اما مدت زمان دور بودن از منزل نباید بیش از یک سال متوالی باشد (علیپور و همکاران، ۱۳۹۳: ۴). به بیان دیگر، گردشگری به مجموعه مسافرت هایی گفته می شود که بین مبدأ و مقصدی با انگیزه های استراحتی، تفریحی، تفریحی، تجاری، دیداری، ورزشی، فرهنگی و یا گذران اوقات فراغت انجام می گیرد و در آن شخص گردشگر در مقصد، اشتغال و اقامت دائم ندارد. به طور کلی مسافرتی که با انگیزه های فوق انجام می گیرد و حداقل یک شب اقامت در مقصد را به دنبال داشته باشد سفر توریستی یا گردشگری نامیده می شود (رهنما، ۱۳۸۱: ۷). گردشگری امروز گستره جهانی یافته است که خود ناشی از توسعه نوآوری های تکنولوژیکی و گسترش همه جانبه سرمایه داری در عصر کنونی می باشد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۲: ۳).

۲-۲-۴- گردشگری پایدار

سازمان جهانی جهانگردی برای اولین بار در سال ۱۹۸۸ اصطلاح گردشگری پایدار را طبق معیارهای گزارش برانتلند چنین تعریف کرد: گردشگری پایدار، نیازهای گردشگران حاضر و جوامع میزبان را با محافظت و ارتقای فرصت های آیندگان برآورده می کند. کمیته توسعه پایدار گردشگری در نشست در تایلند در مارس ۲۰۰۴ در تعریف گردشگری پایدار تجدید نظر کرد. هدف این بازبینی، انعکاس بهتر پایداری در گردشگری با توجه به نتایج کنفرانس توسعه پایدار ژوهانسبورگ است. تعریف مفهومی جدید بر ایجاد تعادل بین جنبه های زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی گردشگری، نیاز به اجرایی شدن اصول پایداری در همه بخش های گردشگری و مورد هدف قرار دادن اهداف جهانی گردشگری پایدار حاصل گردشگری مانند زدودن فقر تأکید دارد (georg. ۲۰۰۸: ۸).

۳-۴- گردشگری مناطق مرزی

بررسی های صورت گرفته نشان دهنده آن است که تعریف خاصی از اصطلاح گردشگری مناطق مرزی تا کنون ارائه نشده است اما شاید بتوان به صورت کلی گردشگری مناطق مرزی را به این صورت تعریف کرد. گردشگری مناطق مرزی عبارت است از حضور مسافران با اهداف مختلف اقتصادی، فرهنگی، تفریحی و یا گذراندن اوقات فراغت و غیره در مناطق مرزی به صورت سکونت غیر دائم. باید توجه داشت که مشخصه متفاوت این گردشگری در کنار مکان متفاوت آن، وجود چاشنی از ریسک و ناامنی است.

۵- یافته های تحقیق

۵-۱- عوامل موثر بر توسعه گردشگری

صنعت مسافرت و جهانگردی به عنوان بزرگترین و متنوع ترین صنعت در دنیا به حساب می آید. پدیده گردشگری که خود به صورت یک پدیده اجتماعی- فرهنگی مطرح است به بزرگترین تحرک و جابجایی انسان ها اطلاق می شود. رشد روز افزون و شتابنده آن موجب شده که بسیاری از صاحب نظران قرن ۲۰ را قرن گردشگری بنامند. این صنعت بر حوزه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مانند: مبادلات خارجی، درآمدها، اشتغال، قیمت ها، توزیع درآمدها، مهاجرت، تقسیم کار، آداب و رسوم و هنرها مؤثر است (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۹۱: ۱۳۳). گردشگری فعالیتی است که غیر از مزایای اقتصادی و اشتغال زایی، تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بسیاری دارد. با توسعه گردشگری می توان باعث سطح رفاه زندگی اجتماعات بومی شد، اما جذب توریست نیازمند مکانیزم های مختلفی است، یکی از آنها جلب اعتماد گردشگران می باشد (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۸۹: ۵۴). بخشی از صنایع گردشگری نیازمند دانش قابل توجه است. بنابراین، مهم است که از تمام عواملی که بر گردشگری تأثیر می گذارند آگاه باشیم (Alexandra, ۲۰۱۳: ۱۸۶). گردشگری امروزه در چارچوب طرح های آمایشی اعم از ملی، منطقه ای و محلی به عنوان یکی از ابزارهای مهم توسعه و محرومیت زدایی به شمار می رود. در این میان بازاریابی یکی از گام های اساسی و مهم جهت توسعه گردشگری و جذب گردشگر محسوب می شود. بازاریابی یک فرآیند مدیریتی است که مسئول شناخت، پیش بینی و تأمین نیازهای گردشگران می باشد. یکی از مهمترین عناصر بازاریابی، تبلیغات است که رقابت بازار جهانی گردشگری را موجب می شود. در بازاریابی گردشگری، گردشگر به دید یک دارایی انگاشته می شود چرا که بازاریابی نه تنها در صدد جلب رضایت مردم میزبان به لحاظ سودمندی و درآمدزایی و اشتغال زایی می باشد که رضایت و حفظ و نگهداری گردشگر از مهمترین اصول بازاریابی می باشد. لذا ضرورت توجه به این مسئله و اتکا به بازاریابی با توجه به دو عنصر، مدیریت و برنامه ریزی بیشترین تأثیر را بر ارتقاء جایگاه و توسعه این صنعت دارا می باشد (توفیقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱). تنوع ابعاد و پیچیدگی های صنعت گردشگری، متناسب با مناطق جغرافیایی، زمینه های ویژه ای برای برنامه ریزی و مدیریت گردشگری ایجاد کرده است. در مناطق مستعد توسعه صنعت گردشگری، باید به دنبال عوامل محرک جریان گردشگری بود، توسعه گردشگری راه حل کلی برای رفع همه مسائل نیست، اما راهبردی مناسب، برای توسعه پایدار و کاهش محرومیت مناطق، پیش روی برنامه ریزان قرار خواهد داد (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۷). کشورهای مختلف جهان در سایه برخورداری از امکانات گوناگون جاذبه های متنوع در صدد جلب گردشگران از سایر نقاط جهان هستند. در حالی که در برخی از کشورهای دنیا مثل مصر و اسپانیا به علت وجود اماکن و آثار باستانی و تاریخی مورد توجه گردشگران هستند، عوامل دیگر هم چون دریاچه ها و رودخانه ها، کوه ها، جنگل ها و آبشارها باعث جذب توریسم می شوند. فعالیت های توریستی تا حدود زیادی به سایر فعالیت های جاری و عمرانی یک منطقه وابسته بوده و هم چنین وابسته به ایجاد عوامل زیر بنایی و سایر عوامل حمایت کننده و قوانین و مقررات (امنیت)، اطلاع رسانی، هماهنگی سازمان های مرتبط و گسترش حمل و نقل در امور گردشگری می باشد. بر اساس مطالعات توصیفی، عواملی که در این صنعت نقش و تأثیر بسزایی دارند عبارتند از: ۱- ایجاد امنیت باعث رشد و توسعه توریسم می شود تلاش در جهت ایجاد امنیت داخلی و خارجی برای جلوگیری از حرکات تروریستی و ربودن گردشگران، موجب افزایش توریسم به کشورها و رونق و توسعه گردشگری، افزایش درآمد و ایجاد ثبات می گردد. ۲- اطلاع رسانی به مردم و تبلیغات صحیح به منظور آشنا نمودن آنان با صنعت توریسم در توسعه این صنعت مؤثر است. بالا

بردن سطح آگاهی مردم از طریق تبلیغات و اطلاع رسانی صحیح، مهمترین عامل رشد و توسعه صنعت توریسم می باشد. ۳- گسترش حمل و نقل باعث افزایش تعداد گردشگران خارجی می شود. ۴- توجه به زیر ساخت ها ۵- استفاده از تورگردانان، با پتانسیل زبان انگلیسی و ... ۶- آموزش تورگردانان و راهنمایان تور می باشد.

شکل ۱: عوامل موثر بر توسعه گردشگری

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶

۵-۲- ظرفیت های مناطق مرزی جهت توسعه گردشگری

هر فضای جغرافیایی متناسب با دارا بودن برخی شرایط و تسهیلات می توانند در جذب گردشگر و توسعه صنعت گردشگری موفقیت کسب کنند. این عوامل متناسب با فضاهای جغرافیایی مختلف می تواند متفاوت باشد. در این میان مناطق مرزی نیز از این قاعده مستثنی نیستند. مناطق مرزی از جمله فضاهای جغرافیایی هستند که دارای ظرفیت های پتانسیل های بالایی می باشند و با توجه به ناشناخته بودن جزء مناطق بکر کشور محسوب می شوند که می توانند جذابیت بالایی در جذب گردشگران داشته باشند. یکی از روش های کارآمد و کم هزینه در راستای ارتقای امنیت، استفاده بهینه از امکانات و ظرفیت ها، متناسب با مدیریت علمی و برنامه ریزی و توجه به توسعه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مناطق یاد شده از طریق توسعه گردشگری خواهد بود. از یک سو به سبب ایجاد اشتغال، کاهش مشکل بیکاری را به همراه داشته و از سوی دیگر ضمن برقراری تماس های بیشتر در فرهنگ های گوناگون، درک و تفاهم بیشتری میان اقوام مختلف ایجاد می نماید و می تواند در کاهش تنشجات سیاسی مؤثر بوده و راهی

ژئوپلیتیک و توسعه محلی - منطقه ای، رویکردی در یاداری شرق ایران

Geopolitics and Local-Regional Development Approaching to Sustainability in East of Iran

برای احترام متقابل، صلح و دوستی و همبستگی ملی فراهم آورد؛ زیرا ایران کشوری متنوع، متکثر و مرکب از اقوام گوناگون است. دولت در ایران به مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه ی گردشگری تلقی می شود. برقراری امنیت، ایجاد زیرساخت ها، بین تدوین قوانین، پرورش نیروی انسانی متخصص و برقراری مناسبات المللی، تنها بخشی از وظایف دولت برای توسعه ی گردشگری سطح بزرگ و یا کوچک می باشد. این کارکردها، ارتباط مستقیم و یا غیرمستقیمی با جوامع محلی، گردشگران داخلی، گردشگران خارجی (بین المللی) و فعالان بخش گردشگری دارد (سلطانی و سلامی، ۱۳۹۲: ۱۱۳). اما به صورت خلاصه اگر بخواهیم عوامل تسهیل کننده یا به بیان دیگر ظرفیت ها و پتانسیل های موجود در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران را جهت توسعه گردشگری بیان کرد می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- بکر بودن مناطق مرزی (چه از نظر انسانی و چه از نظر طبیعی)
- ناشناخته بودن مناطق مرزی
- مناطق مرزی گره گاه های فرهنگی و هویتی هستند و فرهنگ ویژه ای را نشان می دهند
- مناطق مرزی زمینه ساز فرصت های اقتصادی- تجاری
- تنوع اقلیمی مناطق مرزی
- تنوع فرهنگی مناطق مرزی
- تنوع مکانی- فضایی
- وجود فضاهای گسترده
- نیروی انسانی ارزان و در دسترس بومی
- وجود صنایع دستی متفاوت و برجسته
- وجود امکان سرمایه گذاری با هزینه کم در این فضاها
- ارتباط قابل توجه توسعه این فضا با توسعه و امنیت در این مناطق و کشور به صورت عام
- وجود آداب و رسوم سنتی و بکر ایرانی
- و ...

۵-۳- چالش های مناطق مرزی جهت توسعه گردشگری

همانند سایر فضاهای جغرافیایی جهت جذب گردشگر، مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران نیز با یکسری چالش ها و محدودیت هایی مواجه است که برخی از مهمترین این چالش ها که به صورت های مختلف می تواند در توسعه گردشگری موثر باشد عبارتند از:

- امنیت پایین
- نبود تسهیلات و امکانات رفاهی
- عدم وجود آگاهی نسبت به این مناطق کشور
- عدم همکاری در تعاملات و فضا سازی با کشورهای پیرامونی
- وجود تبلیغات منفی در زمینه این مناطق کشور

ژئوپلیتیک و توسعه محلی - منطقه ای، رویکردی در یاداری شرق ایران

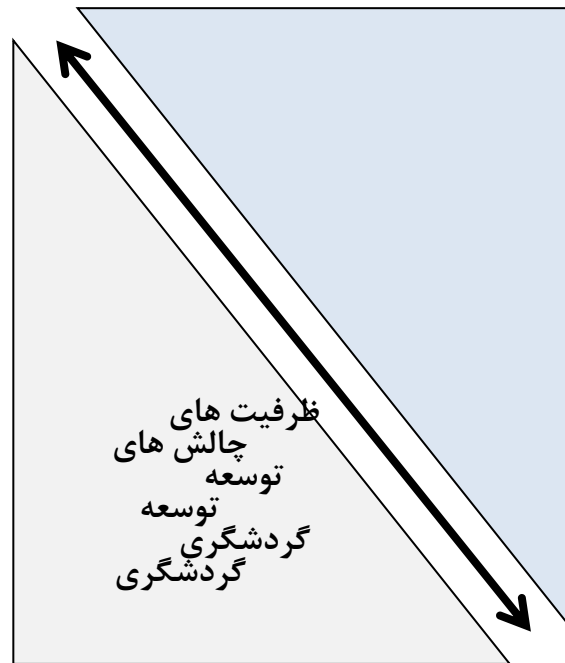
Geopolitics and Local-Regional Development Approaching to Sustainability in East of Iran

- محرومیت این مناطق
- کمبود فضاهای خدماتی
- ضعف اختیارات مسئولین محلی
- فقدان نیروی متخصص در بخش گردشگری در مناطق مرزی
- و غیره

۶- نتیجه گیری

توریسم و گردشگری یکی از پایدارترین منابع مالی در هر نقطه از جهان می باشد. سرمایه گذاری و گسترش این صنعت، اقتصاد هر شهر و منطقه ای را بیمه و ضمانت می کند. در حال حاضر گردشگری یکی از پردرآمدترین صنایع دنیا است و رشد آن تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی مثبتی به وجود خواهد آورد. گردشگری امروزه یکی از صنایع درآمدزا و نوین اقتصادی برای کشورهایی که پتانسیل فراوانی برای آن دارند، است. کشورها با استفاده های پتانسیل های گوناگون از این پتانسیل ها سعی دارند تا درآمد سالم و فراوانی بدست آورند. در این میان برخی از مناطق متناسب با شرایط و پتانسیل هایی که دارند از جذابیت بالایی برای گردشگران برخوردار هستند. از جمله این مناطق شاید بتوان به مناطق مرزی اشاره کرد. مناطق مرزی با توجه به ویژگی هایی نظیر تداخل دو فرهنگ، بکر بودن (طبیعی و انسانی)، دارا بودن ظرفیت های اقتصادی و فرهنگی و غیره به ویژه در کشورهایی که مرزها خطوط اتصال و پیوند خاص را برای بین دو کشور ایجاد می کنند، برخوردار هستند. در این میان مناطق مرزی، جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن مرزهای طولانی و دارا بودن بیش از پانزده همسایه در طول مرزهای خود از ظرفیت و پتانسیل های بالایی جهت جذب گردشگر برخوردار می باشد. از ویژگی های مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران ویژگی هایی نظیر بکر بودن (طبیعی و انسانی)، حلقه اتصال بودن، وجود زمینه های اقتصادی و فرهنگی و غیره می باشد که می تواند تا حد قابل ملاحظه ای در جذب گردشگران از جذابیت و اهمیت بالایی برخوردار باشد. از سوی دیگر، هر یک از این شهرهای مرزی می توانند به گونه های مختلفی موجب سرازیر شدن درآمد از طریق جذب گردشگران به کشور شوند. حضور گردشگران داخلی و توریست های خارجی همچنین موجب تبادل فرهنگ و اندیشه بین افراد جامعه خواهد بود. بازارچه های مرزی مکانی مهم برای جلب گردشگر، عمران و آبادانی شهر، رونق اقتصادی و محل کسب و کار برای ساکنین شهرهای مرزی است. از سوی دیگر، در کنار این ظرفیت ها و پتانسیل ها مناطق مرزی کشور از چالش ها نظیر عدم وجود امکانات و تسهیلات، امنیتی بودن برخی مناطق، تبلیغات سوء در زمینه مناطق مرزی نیز رنج می برند که باید به صورت های مختلف تلاش شود که چالش ها در این زمینه به حداقل رسیده و از سوی دیگر زمینه برای شکوفایی پتانسیل های این مناطق جهت توسعه گردشگری فراهم آورده شود. در مجموع می توان گفت که بررسی های صورت گرفته در تحقیق حاضر نشان دهنده آن است که مناطق مرزی کشور از ظرفیت و پتانسیل بالایی جهت جذب و توسعه صنعت گردشگری چه در سطح داخلی و حتی خارجی برخوردار است. که باید در این زمینه از سوی مسئولین تلاش هایی صورت بگیرد. همچنین باید توجه داشت که توسعه گردشگری در این مناطق باعث می شود که به توسعه مناطق مرزی کمک کند. گردشگری در ایجاد فرصت های شغلی جدید، افزایش درآمد ساکنین، بهبود کیفیت زندگی، کاهش نرخ بیکاری، توسعه بازار های محلی در مناطق مرزی تاثیر مثبت دارد. بر این مبنا می توان گفت که توسعه گردشگری در مناطق مرزی مبتنی بر ظرفیت های این مناطق در جمهوری اسلامی ایران تا حد قابل توجهی فراهم است و تنها باید مسئولین در زمینه برطرف کردن چالش های این

حوزه تلاش داشته باشند. به بیانی دیگر اگر تلاش شود که ظرفیت های توسعه گردشگری مناطق مرزی دیده شود بر آنها تأکید شود و از سوی دیگر به عنوان روی دیگر سکه چالش های موجود در این زمینه نیز به صورت های مختلف برطرف شده و کاهش پیدا کند، زمینه برای توسعه گردشگری در این مناطق تا حد قابل توجهی فراهم آورده می شود (شکل ۲).

منابع

۱. ابراهیم زاده، عیسی و حافظ رضازاده، معصومه و دارائی، مرضیه (۱۳۹۱): بازارچه های شهرهای مرزی، دریچه ای به توسعه گردشگری شهری؛ همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت چالش ها و رهیافت ها. ۱۹-۳۲.
۲. رستم پور، رقیه و اعتضادی فر، مهناز (۱۳۹۴): کارآفرینی برای زبان دانان عربی در حوزه ی گردشگری؛ مجله علمی- پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. ۳۶: ۱۳۵-۱۵۲.
۳. هزارچریبی، جعفر (۱۳۹۰): احساس امنیت اجتماعی از منظر توسعه گردشگری؛ مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی. ۲(۲۲): ۱۴۳-۱۲۱.
۴. غلامرضایی، ثمین (۱۳۹۵): نقش بازارچه مرزی در توسعه گردشگری
۵. میرزایی، فرشاد (۱۳۹۲): نقش شهرهای مرزی در توسعه گردشگری با تاکید بر شهرستان بانه
۶. سلطانی، ناصر و سلامی، هادی (۱۳۹۲): نگرش گردشگران به شاخص ها و راهکارهای توسعه ی گردشگری در مناطق مرزی آذربایجان غربی با تاکید بر رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی- دلفی؛ جغرافیا و توسعه. ۳۳: ۱۱۳-۱۳۰.
۷. پروازی، مهناز (۱۳۹۵): تحلیل ارزش ویژه برند گردشگری شهری؛ فصلنامه علمی- پژوهشی. ۱(۷): ۶۹-۴۹.
۸. صادقی، حجت اله و فال سلیمان، محمود و هاشمی، صدیقه و فدایی، معصومه (۱۳۹۳): محدودیت ها و ظرفیت های توسعه پایدار در روستاهای مرزی شرق ایران؛ فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه. ۲(۳): ۱۴۳-۱۲۵.
۹. قلمکار معظم، مریم (۱۳۹۳): نقش گردشگری در توسعه مناطق مرزی و محروم؛ اولین کنفرانس ملی جغرافیا گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار. ۱-۴۹.
۱۰. هزار چریبی، جعفر و نجفی، ملک محمد (۱۳۸۹): اعتماد اجتماعی و توسعه گردشگری؛ مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای. ۷(۲): ۷۰-۵۳.
۱۱. جان پرور، محسن (۱۳۹۶): ژئوپلیتیک برای همه: تهران: نشر انتخاب.
۱۲. جان پرور، محسن (۱۳۹۶): نگرشی نو به مطالعات مرزی (مفاهیم، اصول و نظریه ها): تهران: نشر انجمن ژئوپلیتیک ایران.
۱۳. علیپور، عباس و بایندور، مژگان و بگلو، نصرالله (۱۳۹۴): مدیریت پایدار گردشگری (مطالعه موردیک شهر بجنورد)؛ فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی. ۱۴(۴): ۱۱۵-۱۳۵.
۱۴. عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف (۱۳۸۸): توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران. ۱۲(۶): ۷۶-۵۷.
۱۵. هزار چریبی، جعفر و نجفی، ملک محمد (۱۳۹۱): بررسی جامعه شناختی عوامل موثر بر توسعه گردشگری در ایران (با رویکرد جذب گردشگران خارجی)؛ جغرافیا و برنامه ریز محیطی. ۴۷(۲۳): ۱۴۶-۱۳۳.

۱۶. تقوایی، مسعود و وارثی، حمید رضا و صفراآبادی، اعظم (۱۳۹۱): عوامل موثر در توسعه گردشگری شهری کرمانشاه؛ فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیای ایران. ۳۳(۱۰): ۴۷-۲۷.
۱۷. توفیقی، مسعود و جلال آبادی، لیلا و پور موسوی، زیبا و دستا، فرزانه (۱۳۹۳): بررسی عوامل موثر بر توسعه گردشگری با تاکید بر عناصر بازاریابی؛ همایش ملی توریسم. گردشگری سبز در ایران. ۱-۸.
۱۸. نایب پور، محمد و ویسیان، محمد و احسان زاده، ناهید و محمدی حمیدی، سمیه (۱۳۹۳): تحلیلی بر عوامل موثر در صنعت گردشگری منطقه مرزی سیستان با استفاده از روش SWot؛ پژوهش نامه مطالعات مرزی. ۱(۲): ۹۰-۶۵.